

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

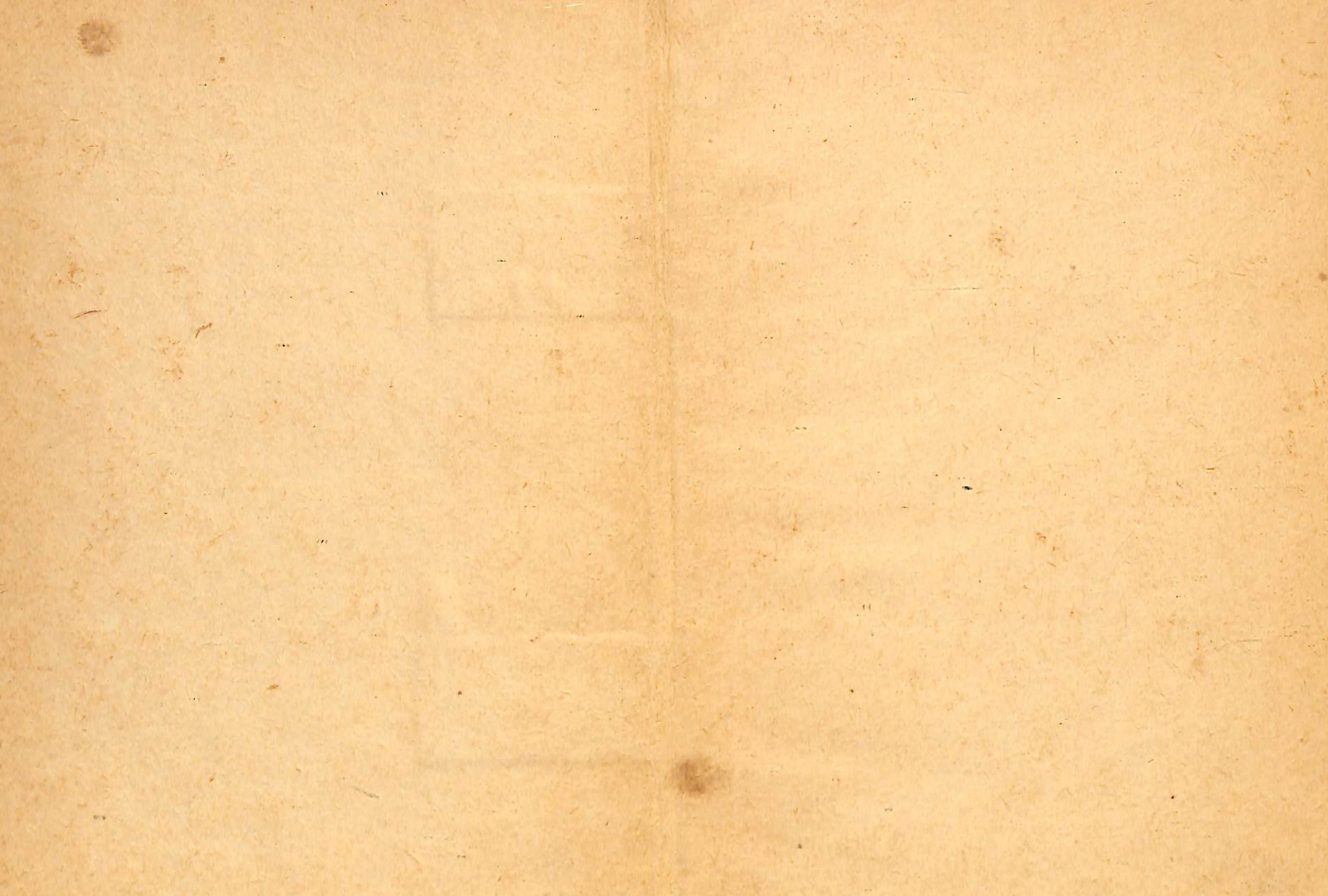
533

2077-0

70000

83 5
6-72

1891

395

№ 29 Հրատարակուի ին «Արբիւր» եւ «Տարազ» հանդէսների № 29

3-93
Շ-72

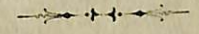
W 2349

Օ. ՇԱԻԿԹ

Գ Ա Լ Ի Ա

2004

Փարզմ. Ա. ՀԱՅՈՒՆՄԵԱՆ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ա

ՏՊԱՐԱՆ «ԱՐՐՈՒ» Ե. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ

Կոթնի պ. և քաղաքին. փող. անկյուն:

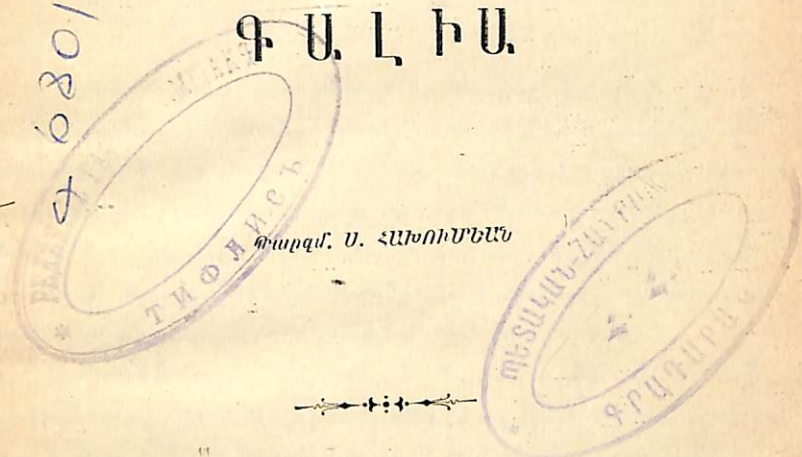
1891

ՄԵՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

№		Ռ. Կ.
1.	„Աղբիւր“ 84 թ. — — —	3 —
2.	„ — 87 թ. — — —	3 —
3.	„ — 83 թ. — — —	10 —
4.	„ — 85 թ. — — —	10 —
5.	„ — 86 թ. — — —	10 —
6.	„ — 88 թ. — — —	4 —
7.	„ — 89 թ. — — —	3 —
8.	„ — 90 թ. — — —	3 —
9.	Տարագ 90 թ. — — —	3 —
10.	Փայտաշէն իրձիկց սպիտակ տունը. սրտ-կնրագարդ — — —	60
11.	Հնայ մրջիտն, սրտ. — — —	40
12.	Ժան Բատ. Լիւլի մանկ. — — —	10
13.	Ոսկե ձկնիկ, Պոռչիկն — — —	30
14.	„ II սերիս — — —	5
15.	Մշակած եւ անմշակ ծառի կեանքը — — —	30
16.	Զար. Արամի արկած. — — —	50
17.	Ֆրիտեօֆ դիոց. (սրտկ.) — — —	40
18.	Զնայ Խօնակ — — —	50
19.	Պօզնամի ուսուցչի օրագ. — — —	20
20.	Ա. Դոյե. Երկու մանրակեղ — — —	15
21.	Անդրեան, Սոխակ եւ Խոզարած — — —	15
22.	Դիկենս, Հարս եւ սկեւ. — — —	15
23.	Ղըրցե-Կըն. սրճիփնչակը — — —	25
24.	Երնիսանըր եւ Արանց բարեկամները — — —	40
25.	Ղ. Արայեան, Արեգնասակ — — —	40
26.	Տորք Անգեղ եւ Հայկանոռզ զեղեցիկ — — —	40
27.	Տիգօ, Ղալի աղայիներուն — — —	1 —
28.	Ա. Մ. Ե Պ. Ծաշակ (ընտիր բանաստ.) — — —	25
29.	Ն. Տ. Լեւոնիքեան, Տեղագրական անմակամի 30	
30.	Օրացոյց մեծադիր սրտկերագարդ 90 թ.ի 30	
31.	Փոքրադիր — — —	15
32.	Փ. Վարդ., Արեւելեան դիպրաշխարհ — — —	20
33.	Բասկական Լեզներս — — —	20
34.	Յ. Ղազարեան Դիւռի — — —	15

„Աղբիւր“ լրագրատարութեան հետ ընդգրկուած է
 Օ. ՇԱԽԻՐ
 Ստորագրւած է
 1891

83-93
 7-72
 սո

Թիֆլիս
 ՏՊԱՐԱՆ „ԱՐՐՈ“ Տ. ՆԱԳԱՐԵԱՆԻ
 Զօրօգիւն, սրբ. եւ Բարեաստիւն. փող. սակիւն:

1890

Ք Ա Լ Ի Ա

I.

Իշխան Բօսլաւը մեծ խնջօյք էր սարքել. նա քէՓ էր աճում իր զինակիցներէ հետ Սշնանային գիշերաւան անթափանցելի խուարի մէջ փալում էին նրա հոյակապ պալատի պատահանները, որոնց միջով ցաւացող լոյսի ճառագայթները թափանցում էր խուարի մէջ. ամբողջ պալատի ներքը, ճաւաքած էր լոյսով: Քաջ կարիճներէ բարձրաձայն երգերը, արծաթեայ բաժակներէ զրնգոցն ու աղմուկը լսում էր պալատից ու տարածւում ամեն կողմ . . . Իշխան Բօսլաւը քէՓ էր աճում իր կարիճներէ հետ. Կէս գիշերից անց էր արգէն, բայց խոհարարներն ու ծառաները գեռ էլի վազվզում էին ու սպասրաստութիւններ տեսնում. հիւրերը շարունակում են իրանց քէՓը և չեն էլ մտածում տուն դնալու վրայ. նրանք երգում են, իրար մօտ պարծենում են. ամեն միճն իր գլուխն է դովում. մէկը պարծենում էր թէ ինքը գնասկով կրկին ամենափոքր ծախելու ժամանակ:

— Իսկ ես ճիւղ կատաղի արշաւի ժամանակ նետեր կարձակեմ, ասում էր միւսը:

— Ինչ համար ոչինչ բան է մենակ գնալ արջի դէմ, ա-

Дозволено цензурою, Тифлисе, 1890 г. 25-го ноября.

Тиф. „Ароф“ Т. Я. Назарянц, ул. Головин. пр. и Барят. ул.

տում էր երրորդը.— Վայրն եզն սրգերնց կրբունեմ ու նրան կը-
կանգնեցնեմ:

— Տղան նա է, որ մէկ խիելով վարագին բարձրացնի
Նիզակն ծայրը, որտաւմ էր մի ուրիշը:

— Գրանք ոչինչ, բարեկամներս, այդ դարմանալն չէ, ինչ
որ դուք էք սլաւում, ասաց Բօսլաւը. ապա էլ լինչ կտրեմ-
ներ ենք, որ չըկարողանանք նետ ձգել ու գաղաններն չաղ-
թէւ. բայց դուք տեսել էք իմ աղջկան, գիտե՞ք ինչեր է անում
իմ սերելի փոքրիկ երեխան.— Նա ոչ մի դւեցողնից չեա չի մնալ
նետ ձգելում. նաւակը թիւփարում է ինչպէս մեծ մարդ. վա-
զելիս ամենքն առաջը կտրում է, ամենաբարձր ծառի ծայրն է,
բարձրանում և ինչ ձի բերես առանց թամբելու՝ կրնաս ի կրքը...

— Միթէ . . . բղաւեցին հիւրերը. էլ ինչո՞ւ ես սպասում,
ինչո՞ւ չես այդ հրաշքը մեզ ցոյց տալիս: Զւարճացրու հիւրերիդ,
կանչիր նրան, թող երգէ ու պար գայ . . .

— Աս բան չէ, բարեկամներս, երեխան հիմա քնած է.
լաւ չէ նրա քունը կտրել. ուրիշ անգամ . . .

— Ուրիշ անգամ ուշ կըլինի— աղաղակեցին հիւրերը— թող
յետոյ քնի. բեր այստեղ նրան տեսնենք, գւարճացրու մեզ,
սրտներս շահիր . . .

Բօսլաւն ուզեց մի կերպ ազատուել, սեղանից վեր կացաւ,
բայց հիւրերը չըջապատեցին նրան:

— Փչում ես հն. ինչպէս երևում է հէնց մեծ-մեծ լսօսել
գիտես, ասացին հիւրերը իշխանին գրգռելով: Իշխանը վերաւորեց:

— Թող ձեր ուզածը լինի, ասաց նա, կըգնամ, կըզար-
թեցնեմ, կըբերեմ:

Հիւրերը հանդարտուեցին և սպասում էին:

II.

Աստրանքի միւս ծայրում կար մի նեղ, դիք սանդուղք,
որ տանում էր դէպի փոքրիկ Ննջարանը. այդտեղ մետաքսէ
վերմակի տակ ինչպէս թռչնակն իր բնի մէջ հանգիստ քնած
էր սևուչեայ Գալիան իր դայեակ Օքսանայի հետ:

Հանդարտ քայլերով Բօսլաւը մտաւ Ննջարան. մօտե-
ցաւ անկողնի վարագոյրին, գգուշութեամբ բարձրացրեց և մի
րոպէչաչափ գմայլած նայեց քնած երեխային:

— Սիրտս չէ տալիս դարթեցնեմ, — մըմնջաց նա ինքնիրան և
մի քիչ կուացաւ ու ձեռքով շոյեց երեխայի մետաքսանման
գանգուր մագերը:

— Գարնի, Գալիան . . .

Աղջիկը կիսով չափ բացեց աչքերը և թևերով գրկեց
հօր գլուխը:

— Հայրիկ, հայրիկ, ինչ երազ եմ տեսել, որ իմանաս:

— Վերկոց, Գալիա, գնանք հիւրերի մօտ, քեզ կամե-
նում են տեսնել . . .

Աղջիկը կաթնեց արմունկի վրայ և աչքերը լայն բաց
արաւ:

— Ո՛ւր գնանք, ի՞նչ հիւրերի մօտ . . . չեմ ուզում ես
հիւրերին . . .

— Յիմար հօ չես, քեզ իմ քաջերս ուզում են տեսնել,
որ նրանց համար երգես, պարես ու գւարճացնես նրանց, վեր
կաց շուտով:

— Զեմ ուզում հիւրերին, չեմ գնում, քունս տանում է:

—Այլապէս չէ կարելի, աղջիկս, ես նրանց խօսք եմ տւել, թէ քեզ կըտանենք:

Բայց Գալիան ամենևն ին չըզտաէր թէ ինչ տսել է չէ կարելի»:

—Չեմ գալ, չեմ ուզում, քունս տանում է,—կրկնեց նա հրեղով հօր ձեռքը: Բօսլաւը լուրջ կերպարանք ընդունեց:

—Տես, աղջիկս, շատ լաւ, ես քեզ դօրով չեմ տանում, բայց երբ դու իմ խաթրը կոտորում ես, անաղթան ես իմ սիրուս:

Աղջիկը տեղից վեր թռաւ:

—Հայրիկ, հօտրիկ ջան, սլար էլ կըգամ, կերգեմ էլ, ինչ որ ուզում ես կանեմ, միայն ինձ վրայ այլապէս մի նայիր... Այ, այս րոպէին հագնւիմ, բարև հօտրիկս . . . Այ, նայիր ինձ, դէ համբօւրիւր ինձ.—այսպէս հօր հետ կատակ անելով Գալիան ցաակեց թախտի վրայ ու բարձրացաւ հօր ուտերին նստեց. էլ նա ինչպէս կարող էր յօնքերը կիտել: Բօսլաւը, որի ուտաջ դողում էին ստրուկներն ու ղինւորները, Բօսլաւը, որից վախենում էին թշնամիները, ինչպէս կրակից, մի րոպէում դսպեց իր բարկութիւնը, իր հօր ձեռքերով գրկեց իր թանգագին գանձը և բերաւ խնջօրի դահլիճը: Քնար ածողը գարկեց քնարի թելերին, Գալիան իր երկար մետաքսէ շապկի կիտաբայ թիւերը ճարակիութեամբ յետ ձգեց ուտերի վրայ, ուղղեց թիւերի ոտկի ապարանջանները, թափ տաւ գանգուր մագերը, ձեռքերը դրաւ կողքերին և սրգանեմ չտիտաւ քայլերով սիտեց սլտաել դահլիճում, ինչպէս մի սպիտակ կարաս:

—Աեցցես, Գալիա, կեցցես, կեցցես դու,—գոլիցին կրտրիճները, երբ Գալիան բոլորովին կարմրած կանգնեց սլարի կիտում, արագ վազեց ընկաւ հօր գրկիը, ամաչելով թագնւեց

հօր թանգագին կարմիր մահուղի վերաբիւր լայն ծալքերի մէջ և այնտեղից չարաճճիկ աչքերով նայում էր, որ տեսնէ թէ իր սլարը դուր եկաւ հիւրերին, թէ ոչ:

—Սլար, Գալիա ջան, թագնւիւր ինչ է, ասաց հօտրը, —վեր աւ աղեղն ու մի նետ ձգիր:

Աղջիկը ճարակիութիւնով քաշեց լարը, նշան առաւ սլառի վրայ կախած եղջերակ գլխի աչքին ու արձակեց նետը. . . նետը խրեց եղջերակ աչքի ու լիտի մէջ:

—Այ կեցցես, Գալիա. ինչ դարմանալի ճարակիութիւն, լաւեց ամեն կողմից:

—Ներելիս շատ երես կըտաք, ասաց Բօսլաւը ժպտալով.—քնելու ժամանակ է, Գալիա. դուք էլ, իմ կարիճներ, աւել սլառ կտար ներեցէք երեխայիս:

Գալիան խոնարհ գլուխ տաւ կարիճներին ու շիթեած նրանց անընդհատ գովասանքից, ամօթից շառագունած, ինչպէս վարդ, վազեց դէպի իր ննջարանը:

III.

Հետևեալ առաւօտ Գալիան սովորականից ուշ վեր կացաւ անկողնից և դուրս եկաւ պատրգամբ: Նրա դայտակ պառաւ Օքստան գնացել էր ջրհորից թարմ ջուր բերելու, իսկ աղախիները ամեն մէկը մի կողմն էին ցրել, գնացել: Աղջիկը մենակ կանգնած էր և թոյլ թոյլ յօրանջում էր ու ճապիտում:

—Ինչո՞ւ դայտակս այսպէս ուշացաւ,—մտածում էր նա.

—անտառ չըգնամ արդեօք, երևի առաւօտից շատ սուճկ կըլինի այնտեղ . . .

Այսպէս մտածելով արագութեամբ ցած վազեց սրատըզ գամբից և անհետացաւ անտառում: Ինչպէս զով է, ինչպէս կանաչ է չորս կողմը, քանի տեսակ մթեղներ կան: Փալիան արագ ցատկում էր մի թուփից միւրը. ոտնամանները նրան խանգարում էին, հանեց ոտնամաններն ու կրիւնց գօտին և սկսեց ուրախ երգել: Այստեղ մի սուճկ էր գտնում, այնտեղ մի պաղահատիկ պոկում. ազատութիւն է: Ահա և առւակից այն կողմ խկախան անտառը. ինչպէս մութն է այնտեղ, թաւ է, երկիւղալի է: Տեսնես ինչ կայ այնտեղ. գնալ, տեսնել. բայց դայեակը հրամայել է այն կողմ չըգնալ, այնտեղ գազաններ կան, ասում է, ոչոր միւր ճանապարհներում կարելի է կորչել. . . հիւրըներ կան այնտեղ . . . Բայց ինչպէս լաւ կըլինէր տեսնել: Փալիան կանգ առաւ առւակի առաջ, մտքի մէջ տատանւելով. բռնել էր ընկուզենու ճիւղն ու աչքի տակից նայում էր մութ թաւ անտառին:

—Պայեակը արգելել է, հրամայել է չըգնալ,—կրկնում էր նա մտքի մէջ ընկղմած, բայց յետոյ յանկարծ վճռեց,— գնալու եմ, ինչ կուզէ թող լինի,—ասաց ու արագութեամբ թռաւ առւակի վրայից:

—Իմանալու է սրտաւը—մտածում էր Փալիան—էհ, դատարկ բան է, թող մի ժամ ինձ փնտրէ. ինչ կայ, ես այս բոսպէս յետ կըդառնամ, հէնց այստեղ, մի քիչ անցնեմ նայեմ, տեսնեմ ինչ կայ այն կածանի ետև:

Փալիային գեղեցիկ երևաց մութ անտառը. մեծ, հաստ ծառեր, որ երկու մտրդ չեն կարող գրկել, փափուկ ու գալար

մամուռ, այնպիսի խիտ թփեր, որոնց միջից դժար է անցնել. բայց ինչ լաւ է թփերն մէջը պատուելով անցնելը . . .

—Այ, այս բոսպէս կըվերադառնամ—մտածում էր աղջիկը—հէնց միայն նայեմ թէ միւս կողմն ինչ կայ: Բայց միւս կողմն էլ միևնույնն էր, էլ հարելրամեայ ծառեր, էլ կանաչ փափուկ մամուռ . . .

—Բաւական է, տուն գնալու ժամանակ է, մտածեց Փալիան և յետ դարձաւ: Երկար ժամանակ նա թափառեց աջ ու ձախ: ուղի էլ, ծուռ էլ գնաց, բայց առւակը չըկար ու չըկար: Գնում է, գնում, ոտերը մինչև անգամ թուլացել են, բայց էլ շարունակ անտառումն է, կածանն էլ է կորել, մարգագետիններն էլ:

„Մոյրուել եմ“, մտածեց Փալիան ու նստեց: Նա չըվախեցաւ, բայց այնպէս, մի տեսակ դարձաւ: Ո՛ւր գնալ, քաղցած էլ է, շատ էլ ժամանակ է անցել: —Ով գիտէ տանն իմացել են. հայրիկը ուրիշ տեղ է գնացել, թէ չէ նա ինձ շատ շուտով կըգտնէր: Պայեակս երևի լաց է լինում . . .

Փալիան կրկին սկսեց թափառել առաջ ու յետ, բայց էլ անտառ . . .

—Յանկարծ ծառի ետևից մի արջ դուրս գայ, կամ վայրէկոյ, կամ վարազ,—անցնում էր Փալիայի մտքով. նա չորս կողմը նայեց, բայց անտառը խաղաղ էր, միայն տերևներն էին շքշքում և մթեղները վժվժում մամուռի մէջ:

—Այ, գազանները այժմ գնացած կըլինին անտառի խորքը, այ, ձմեռը ուրիշ բան է . . .

Փալիան կրկին սկսեց գնալ և այս անգամ դուրս եկաւ մի

ընդարձակ մարդագետին: Այդտեղ, ծառի տակ նստած էր մի աղջիկ, որ տասը տարեկան կըլինէր, նա գունաթափ էր ու կապուտ աչքերով: Աղջիկը իր ցրած խիտ մտքերը ծամ էր անում, նրա ծնկները վրայ ընկած էր մի պսակ հիւսած անտառի ծաղիկներից ու խոտերից:

— Հիւրը է— մտածեց Քալիան ու երկիւղեց մնաց կանգնած: Բայց Գունաթափ աղջիկին էլ Քալիայից պակաս չըզտեսցաւ: Նա վաղը ձգեց պսակը, տեղից վեր թռաւ ու սխեց վախճել: Քալիայի երկիւղն խիոյն անցաւ:

— Այս ինչ «հիւրը» է որ ինձանց վախչում է, մտածեց նա, ինքն էլ վազեց նրա ետեւից ու դուռաց:

— Այ աղջիկ, աղջիկ, ուր ես վախչում, սպասիւր:

Աղջիկը կանգնեց:

— Ես մոլորել եմ, ցոյց տուր ինձ ճանապարհը, խոտեց կրկին Քալիան:

— Ինչպէս թէ մոլորուել ես, միթէ ճանապարհը չես ճանաչում, հարցրեց աղջիկը:

— Ես ամենեւին չեմ եղել այս անտառում, դայեակա ինձ արգելում է այստեղ գալ: Իսկ այսօր սիրտս այսպէս ուզեց, այնպէս որ . . . եկայ . . .

Աղջիկը աչքի տակով ծուռ ծուռ նայեց Քալիայի վրայ:

— Սիրտդ ուզեց, միթէ դու չես սիրում դայեակիւ, չե՞ որ նա այժմ քեզ մնտորում է . . . Քալիան բորբոսիլն ամաչեց, նա գլուխը խոնարհեցրեց ու լռեց:

Տասը րոպէից չետոյ նրանք հասան մի ուրիշ մարդագետնի, որը վրայ շնուած էր մի խրճիթ ծառի ոտերից և մտմուռից:

— Միթէ այստեղ էք բնակում, գարմանքով հարցրեց Քալիան:

— Այո:

Ներս մտան: Նրանց դիմաւորեց մի բարձրահասակ սալտակ մտղերով ու երկար մորուքով ծերունի:

— Հայրիկ, այս աղջիկը մոլորել է ճանապարհից, ես էլ այստեղ բերել, ծերունին անողեց նոր հիւրին:

— Գու հրատեղեց ես, որդեակ, քեքշաբար հարցրեց նա:

— Պալատից, պոտոտխանեց Քալիան:

— Մնողքներդ ո՞վ են:

— Ի՞մ հայրս Բօսլաւն է, նա իշխոն է, ամենքը նրան ճանաչում են . . .

Մերունին լռեց:

— Ապա այս ի՞նչպէս եղաւ, որ դու ընկար մեզ մօտ անտառը:

Քալիան պատմեց:

— Է՛, որդի, ինչպէս երևում է դու գիշերս մեզ մօտ կըմընաս, փոթորիկ է լինելու: Ուտել չիս ուզում: Աճնա, դրան մի բան տուր ուտելու:

Փոքրիկ տանտիրուհին բերաւ մեղր, մի կտոր հաց և ջուր: Քալիան սխեց ուտել: Փոթորիկն անտառին չըհասաւ, ծերունին անց դուրս եկաւ Քալիային ճանապարհ ձգելու:

Աճնան էլ նրանց հետ դուրս եկաւ:

— Գիտես ինչ կայ, որդեակ, ասաց ծերունին Քալիային, դու մեզ մօտ ես ընկել անսպասելի կերպով, բայց մեր մասին ոչ ոքի ոչինչ չատես, թէ չէ մեզ ոտով ձեռով կրկորցնես:

Քալիան ստորտփեց:

—Լաւ, պապի, ինչո՞ւ ես դու մարդկանցից վախենում. դու կախարհ ես, վհօճկ ես:

—Ո՛չ, որդի, ես քրիստոնեայ եմ, պատասխանեց նա դառն ժպիտով. եթէ մէկն իմանայ իմ տեղը, ինձ կըսկօեն հալածել ինչպէս վայրենի քաղանի:

—Քրիստոնեայ . . . —մտածմունքի մէջ ընկած կրկնում էր Վալիան,—ուրեմն դու յոյն ե՞ս:

—Ո՛չ, ես այտեղացի եմ, բայց Յունաստանում եղել եմ և չունարէն հասկանում եմ:

—Ապա ինչո՞ւ ես ասում քրիստոնեայ. պատմիր, պապի այդ ի՞նչ է նշանակում:

—Նրկար կըլինի, որդեակի, դու չես էլ հասկանալ:

—Կըհասկանամ, պապի, բոլորը կըհասկանամ . . .

—Քո տուն գնալու ժամանակն է: Այնտեղ քեզ սպասում են...

Բայց Վալիայի աչքերը վաւրում էին. այտեղ մի բան կար, որ ինքը չգիտէր և նա ցանկանում էր ամեն բան իմանալ, ամեն բան հասկանալ:

—Պապի, այ պապի . . .

—Ի՞նչ է, որդի ջան:

—Թոյլ տուր որ կրկին քեզ մօտ գամ. հը՞, թոյլ կըսանս. ես այժմ լաւ կըգտնեմ ճանապարհը ու միտս կըպահեմ . . .

Ծերունին վախեցաւ:

—Ի՞նչ ես ասում, դու ինչո՞ւ համար պէտք է գաս այտեղերը, Մեր գլխին դժբախտութիւն կըբերես . . .

—Ո՛չ, պապի, ես կամոց, ծածուկ կըգամ, ես ոչ ոքի, ոչ ոքի չեմ ասիլ . . . Այն ժամանակ դու ինձ կըստամե՞ս, հո՞, պապի:

Ծերունին ոչինչ չըպատասխանեց, նա միայն արագացրեց իր քայլերը, յոյս ունենալով որ Վալիան միւս անգամ մոռացած կը լինի ճանապարհը:

—Ահա, այս էլ քո առակը. այժմ դու տանն ես, մնաս բարով, ասաց ծերունին, և շտապով հեռացաւ դէպի անտառի խորքը Աննայի հետ:

Տանը Վալիային փնտրում էին, վազվզում էին ու գորգուռում: Նա ասաց որ անտառում մոլորել էր, բայց ծերունու և նրա աղջկայ մտաին մի խօսք էլ չասաց:

IV

Անցաւ մի օր: Վալիան չէ կարողանում նստել սենեակում, աղջիկները հեռ լսալսյալու ցանկութիւն չունի. նրան չեն ուրախացնում ոչ սիրուն աղանձները, ոչ սրաթև բազէն, ոչ կատուն իր ծագուկներով. մի բան նրան քաշում է դէպի անտառ, քրիստոնեաների մօտ, բարեսիրտ, հանդարտ Աննայի ու ծերունու մօտ . . .

Օրը տաք էր: Յուրա քամին դադարել էր, որի մէջգգալն էր սեպտեմբեր ամսւան ուշացած ամառը:

Վալիան վերկացաւ դեռ լոյսը չըբացւած և վճռեց որ անպատճառ գնայ անտառ: Կէսօրին մօտ Օքսանան ննջեց: Վալիան իր ստրկուհիներին ուղարկեց մէկին պողահատիկներին ետևից, միւսին սունկի, երրորդին ձուկ որսալու կամ հէնց այնպէս, մանգալու: Աղջիկներն ուրախ-ուրախ վազեցին ամեն մէկը մի կողմ, բայց ամենից աւելի ուրախ էր Վալիան: Նա ազատ

շունչ քաշեց և գնաց ասն էտեի գաւիթը, որտեղ գտնուում էին գոմերն ու արտաւերը:

— Է՛: Կայմա, էհէ, կանչեց նա:

Ախուր էտեից երկաց մի թխազոյն աղջիկ յօնքերը կլտամ:

— Ասա հօրդ որ ինձ համար թամբէ «Աւրուրին» շուտ, այս րօպէս:

Կայման աներեւութացաւ արտաւում:

Գուրս եկաւ խոժոռադէմ սարակ Խօսլին, Կայմայի հայրը: Նա աչքի ասկից նայեց Գալիային և ծոյլ ծոյլ գնաց ձին բերելու:

Գալիան չէր կարողանում համբերել, ժամանակը նրան շատ երկար էր թւում, մէկ երկու անգամ անհամբերութեամբ ոտը գետին խիեց և այնպէս լսեց մտրակը Կայմայի ձեռից, որ նա երկիւղեց դէպի յետ ցատկեց, վերջապէս չըհամբերեց Գալիան և Կայմային ուղարկեց որ հօրը շտապեցնէ:

Ահա «Աւրուրին» արդէն թամբած է: Գալիան ցատկեց նստեց գորգից կարծ թամբի վրայ, ձիու սանձը թափ աւառու ձին քշելով ասաց Կայմային:

— Երբ դաշեակս դարթնի, ասա որ ես մտն գալու գնացի, երեք ժամից յետոյ կըվերադառնամ:

Գալիան քշեց իր ձին լայն ճապոնարհով մինչև երկու վերատ: Յանկարծ ձիու դուրը ծռեց և սիսեց քշել դաշտերի ու մտրագետանների միջով դէպի անտառ: Ահա և փոքր անտառը, ահա և առու. ձին հեշտութիւնով ցատկեց նրա վրայից և մի վայրկեանից յետոյ Գալիան գտնուում էր ան-

տառի թաւում: Այտեղ նա իջաւ ձիուց, նրա սանձը վաթաթեց ծառին և ինքը գնաց կածանով:

Մեծ ուշադրութեամբ նա հետևում էր իր արած նշաններին, առաջ էր գնում հանդարտ և զգոյշ, որ չըմօտորւի . . . Վերջապէս հասաւ մտրագետանին, որտեղ գտնուում էր խրճիթը: Գուրս ծեծեց: Գուրս բացաւ Աննան. խրճիթի մէջ ուրիշ ոչ ոք չըկար:

— Հայրդ ո՞ր է, հարցրեց Գալիան:

— Զուկ որսալու է գնացել, երեկոյեան դէմ միայն կըվերադառնայ . . . Աննան դարմացած նայում էր Գալիայի վրայ և երևում էր որ ուրախ էր նրա դալուն:

— Մեղը կուտն, հարցրեց նա: — Մեղը բերաւ, նստեցին մեղրահացերի կողքին և սիսեցին զրոյցը:

— Ի՞նչպէս էք դուք ապրում այսպէս, մտրդկանցից հեռու:

— Էհ, ի՞նչ կայ որ:

— Միթէ քո ժամանակը տիրուր չէ անցնում:

— Տխուր. ինչպէս թէ տիրուր:

— Այ, որ միշտ մենակ ես լինում հօրդ հետ:

— Բայց ես բան եմ շինում . . .

— Ի՞նչ ես չինում:

— Ինչ եմ շինում: Բաճում եմ, սովորում եմ, խաղում եմ . . .

— Բանդ ի՞նչ է:

— Այ թէ ինչ. խրճիթը կարգի եմ բերում, լւացք եմ անում, մեղուներ հաւաքելու եմ գնում, որ հայրս քաղաք ծախելու է տանում, հօրս և իմ շորերը կարում, կարկատում եմ:

— Այդ բոլորը դու մեն մենակ ես անում:

—Բողոքը, վրաբերեց Աննան:

—Հա. ասացիր որ սովորում էլ ես: Այդ ի՞նչ բան է:

—Այ, կարգում եմ, գրում եմ, հաշիւ եմ սովորում . . .

—Վարդու՛ւ, գրե՛լ, գու, քո աղջիկ տեղովդ: Իսկի իմ հայրս էլ կարգաւ գրել չի իմանում:

—Իսկ իմ հայրը յունարէն էլ գիտէ և ինձ էլ է սովորեցնում: Մենք միասին ամեն երեկոյ կարդում ենք Սուրբ Գիրքը:

Գալիան քանի գնում աւելի էր զարմանում:

—Այդ ի՞նչ բան է:

—Ախ, Գալիա, եթէ իմանաս, թէ ինչ լաւ բան է այդ-բոլորը Աստու մասին է գրած, և այնքան, այնքան լաւ է գրած . . .

—Աստու մասին, ի՞նչ Աստու:

—Մեր Աստու, որ այնտեղ է, վերև երկնքում, այս ասելով Աննան մատը բարձրացրեց դէպի վերև:—Ձեր աստուածները կուռքեր են, աստուածներ հօ չեն. նրանք փայտից շինած տիկնիկներ են, նրանք ոչինչ չեն կարող անել, իսկ մեր Աստուածն ամեն բան կարող է, ամեն բան . . . —Աննայի երեսը այրում էր և աչքերը փայլում էին:

—Ի՞նչ, ինչ ասեցիր, կուռքերն աստուածներ չի՞ն. դու ասում ես, որ կուռքերն աստուածներ չի՞ն, ուրեմն Պէրունն էլ Աստուած չի՞. Վէլէ՞նն էլ չէ աստուած . . . Ո՞վ ասաց քեզ:

—Ինձ հայրս է ասել, բայց առանց նրան ասելու այդ բանը գրքերումն էլ է գրած և . . . բայց . . . դէ ճշմարիտ է, ես հաւատում եմ . . . ճշմարիտ է.—Իմիմաց Աննան:

Գալիան ոչոք էր անում որ մի բան մտածի, երևում էր, որ նա մի բան ուզում էր հասկանայ, լռեց, լռեց և վերջապէս հեծկտաց, սխեց արտասուք թափել:

—Ոչ, սուտ է, սուտ է, չեմ ուզում, ես չեմ ուզում ձեր Աստուծոն, դու ինձ գլխից հանում ես, չեմ ուզում, չեմ ուզում...

Նա վեր ցատկեց տեղից, դէն ձգեց մեղրահացը, դուրս թռաւ լարձթից և վազեց դէպի տան կողմը: Աննայի բերանը բաց էր մնացել, նա մտածմունքի մէջ ընկած երկար ժամանակ կանգնած էր տան շէմքում . . .

V.

Անցաւ չորս տարի: Գարունն այս անգամ վաղ էր եկել. գետերը մեծացել էին. գրեթէ ամեն օր անձրև էր գալիս:

Ընդարձակ լճի վրայ կախուղ սահում էր նաւակը: Բարձրահասակ, թխադէմ, մեծ-մեծ սև աչքերով, բաց ու համարձակ նայածքով մի աղջիկ ճարակիւթեամբ թխավարում էր նաւակը: Աջ և ձախ սահում էր եղեգներ և ջրի ընթացքով լողացող գերաններ և միջով:

Լճի չորս կողմը բուսած էին հարևարամեայ ծառեր. տեղը խուլ էր և վայրենի . . . Աղջիկը շատ արագ էր թխավարում, ինչպէս երևում էր շտապում էր. նաւակը ուղղեց նա դուրս ընկած հրաւորանի ետևը, կանգնեցրեց ափի մօտ, թիերը հաւաքեց և սխեց սպասել:

Շուտով ծառերի միջից խշխշոց լռեց, կանաչ ճիւղերը բացեցին և նրանց ետևից դուրս նայեց մի աղջիկ, կարճահասակ, նիհար ու դեղնած դէմքով:

—Գալիա, այստեղ ես, վախվախելով հարցրեց նա և ոտը դրաւ նաւակի մէջ:

—Բարև, Աննա . . . նրանք գրկեցին միմեանց:

—Այս զրտեղ ես այսքան ժամանակ. զրքան կարօտել եմ քեզ. հօրս յօնքերը կիտած է, անձրեւն էլ մի կողմից ամբողջ օրը գալիս է, սիրտս տխրում է, ձեռս էլ բան չէ բռնում: Այնքան ուրախացայ երբ քեզանից լուր ստացայ: Գնանք մեր տուն:

—Ո՛չ, կաց, պէտք է քեզ հետ առանձին լսուեմ—ասաց Գալիան, — Գլտես թնչ կայ, շուտով մեզ մօտ պէտք է կատարեն Աւէն կուռքի տօնը. մի ասն տեսնեմ, թէ ես թնչ պէս անեմ: Նս թնչպէս գնամ մերոնց հետ, թնչպէս տօնեմ ու երկրպագեմ կուռքերին. մեղք չէ. . . Հը՞, խօսիր, Աննա, թնչ ես լուել:

Աննան նստած էր գլուխը կախ:

—Ա՛խ, Գալիա ջան, չըգիտեմ ինչ ասեմ... հօրս հարցրու:

—Ո՛չ, դու ինքդ ինձ ասա, քեզանից եմ ուզում լսել: Ախր չէ՞ որ ես այժմ քրիստոնեայ եմ ու մկրտած. մեղք է չէ՞ կուռքերի առաջ պար գալ, պատկներ հիւսել, խունկ ձխել ու երգ երգել: Ոչ, ոչ, սպասիր, դու ոչինչ մի ասիր, դու ինչո՞ւ պէտք է ասես. այդ ես ինքս գիտեմ, գիտեմ որ մեղք է, լսում ես, Աննա ջան. ոչ, ոչ, ոչ, էլ չեմ անի այս անգամ, ամենևին չեմ համաձայնի, թէկուզ ինձ սպանեն, թէկուզ այրեն, կրակ տան. պէտք է ասեմ հօրս, էլ չեմ կարող, ոյժ չունիմ ծածկելու, չեմ կարող . . . ու Գալիան հեկեկաց:

Աննան վախեցած գրկեց Գալիային:

—Բաւական է, աղաւնեակս, վախենում եմ ես: բաւական է, հանգստացիր. աղօթիր, կանցնի: Նս գիտեմ, որ մեղք է, բայց, ո՛հ, սարսափում եմ. լաւ, դու թնչպէս կարող ես ասել հօրդ:

—Ի հարկէ կասեմ. թնչ կայ: Աւելի լաւ է ասել, քան լուել ու ծածկել: Աննա, հոգեակս, գրկիր ինձ, պինդ, պինդ, այ այդպէս. համբուրենք ես ու դու, ամուր. թող լինի, ինչ որ լինելու է, գուցէ մենք վերջին անգամ ենք տեսնուում:

—Ո՛հ, Գալիա, սարսափելի է, եկ աղօթենք միասին:

Աղջիկները դուրս եկան ափը, ծունկ չօքեցին ու երկար ջերմ աղօթում էին, լետոյ կրկին գրկեցին միմեանց ու բաժանւեցան: Թփերը միջից մի խշխշոց լսեց, նրանք երկուսն էլ վեր թռան, ականջ դրին, բայց այլևս ձայն չըկար. . .

—Նրևի քամին է կամ առնէտ է, կամայ լսուեց Գալիան և վազեց դէպի նաւակը:

Գալիայի նաւակը հանդարտ սահում էր լճի վրայ. և նրա գլխում վարթնել էին հին յիշողութիւններ.—ահա արդէն երեք տարի է, որ քնքը քրիստոնեայ է, մտածում էր ինքն իրան, շատ, շատ բաներ է սովորել այդ աղքատիկ լարձթի մէջ, այդ անտառի մէջ. վառ սիրով սիրել է աշխարհի Փրկիչ Քրիստոսին, ամբողջ սրտով նւիրւած է նրա աւետարանին. ջերմ կապած է նա ծերունի Անդրէի ու Աննայի հետ.—սրանք բացին իր առաջ ճշմարտութեան, բարւոյ և հաւատի լոյսը . . .

„Իսկ հայրս“, անցաւ նրա մտքով:—Ոչ, ինքը հօրն էլ է սիրում, բայց այս ուրիշ բան է, ինչ էլ լինի իր նոր հաւատը չի փոխել հօր՝ սիրոյ հետ. աւելի լաւ է մեռնել, քան փոխել:

VI.

Երեկոյեան Ռօսլաւը գնաց Գալիայի ննջարանը: Գալիան նստած ասդնեգործում էր:

—Թող այդ, Գալիա, գնա վաճառանոց, ընտրիր յոյնի մօտ ամենափայլուն գոյնի կտոր քեզ համար,—ես ուզում եմ որ իմ աղջկի ամենից գեղեցիկ լինի երգիչներն իմբն մէջ:

—Ինձ նոր հագուստ չէ հարկաւոր, հայրիկ, կամաց ասաց Գալիան. ես չեմ գնալու, չեմ երգելու իմբն մէջ:

—Այդ ի՞նչ է: Ի՞նչպէս թէ իմբն մէջ երգելու չես գնալ. նոր գգեստ էլ չէ հարկաւոր: Հիւանդ հօ չի՞ս, գաւախ: Ռօսլաւը աղջկայ ծնօտից քնքրութեամբ բռնեց, բարձրացրեց նրա երեսը դէպի վեր և շիտթաճ սկսեց նայել նրա աչքերին:

—Ոչ, հայրիկ, ես աւուղջ եմ . . .

—Ուրեմն էլ ի՞նչ է պատահել քեզ, ինչո՞ւ այդպէս տխուր ես: Գալիա ջան, հոգեակիս, ասն, մի ծածկիր: Կարելի է քեզ վշտացրել են. ո՞վ է քո քէֆիւդ գիպել:

Գալիան լռեց, յետոյ արագ դէն ձգեց ձեռքն ու հեկեկալով ընկաւ հօր գերկը:

—Հայրիկ, հայրիկ, չեմ թաղցնի, կասեմ. հոգիս մաշել է, էլ չեմ կարող . . .

—Ասն, ասն, աղաւնեակիս, ասա, ցաւդ ի՞նչ է:

—Յաւ չունիմ, հայրիկ, բայց շատ ծանր է ինձ համար քեզանից թաղցնել . . . Հայրիկ, թանգազին հայրիկ, մի բարկանար ինձ վրայ, ես չեմ կարող երկրպագել քո կուռքերին—ես քրիստոնեայ եմ . . .

Եթէ այդ ըոպէն Գալիայի գլխին քարեր թափուէին և նրան ջարդէին Ռօսլաւի աչքի առաջ, այնքան չէր սարսափին նա, որքան սարսափեց Գալիայի խօսքերից . . .

—Հայրիկ, հայրիկ, էլ ինչո՞ւ ես լռել. գոնէ մի խօսք ասա ինձ. ասա, որ սիրում ես ինձ,—ասում էր Գալիան փորձելով գրկել հօրը, բայց հայրը բռնեց Գալիային և դէն ձգեց:

—Կորկը, հեռու ինձանից: Չըհամարձակես մինչև անգամ մտածել ուրիշ աստուածների մասին, բացի նրանցից, որոնց երկրպագել են քո հայրերդ ու պապերդ: Կրկախեմ քեդ սենեակում, քաղցած կըմեռցնեմ, կըտանջեմ քեզ. ես չեմ թող տալ որ ինձ վրայ ծիծաղեն: Այս ասելով նա ծանր քայլերով դուրս եկաւ ննջարանից:

Գալիան ամբողջ օրը աղօթում էր, լաց էր լինում, կտորտում էր ձեռները. բայց երեկոյեան գէյմ նա հանգստացաւ. մի բան վճռեց մտքում ու պառկեց քնելու:

Օքսանան ինչպէս մի սուեր սրտում էր Գալիայի չորս կողմը, գլուխը շարժում էր, թիլիսմներ էր ասում քթի տակ, օրհնած ջուր էր սրսիում, մահճակալի տակ գանազան խոտերով լիքը գաւաթ էր գնում. նա երբեմն երբեմն նայում էր Գալիայի անկողնին, բայց Գալիան արտակրած էր անշարժ, աչքերը փակ—քնած էր:

Յանկարծ դուռը ճռռաց, Ռօսլաւը հանդարտ, ոտերի ծայրին մանգալով մտաւ ննջարանը և մօտեցաւ անկողնին: Գալիան քնած էր երևում: Հայրը կուացաւ դէպի նրան և սկսեց երկար նայել աղջկայ երեսին:

Օքսանան ոտերի ծայրով մօտեցաւ նրան և ասաց կիսաձան-

—Իմ իշխան, հրաման տուր մի խօսք ասեմ, յետոյ ուզում ես գլուխս կտրել . . .

—Ասն, պառաւ:

—Ես իմացել եմ թէ ո՞վ է մեր աղաւնեակին ճանապարհից հանել . . .

Բօւլաւը ձեռքով բռնել էր դաշոյնի կոթը և անգիտակցաբար սեղմում էր:

Գալիան տեղնուտեղը սառեց. նա քնած չէր և լսում էր ամեն բան:

—Խօսիր, շուտով, խօսիր . . .

—Այս առաւօտ . . . մեծ անտառում... մեր Գալիան . . . տեսնեց մի աղջկայ հետ, որ անտառումն է կենում . . . այնտեղ մի ծերունի ևս կայ . . . խօսք են կապել որ սա չըզնայ խմբի մէջ երգելու . . . ես թագնել էի. ծերունու . . . հետքը պահեցի ու հիմի տեղը գիտեմ:

Բօւլաւը լռեց: Գալիան լսում էր հօր ծանր շնչառութիւնը:

„Փոթորիկ է լինելու“, մտածեց նա:

—Դէ լաւ, պառաւ, ասաց Բօւլաւը, պառկիր, քնիր ու լուռ կաց, թէ չէ . . .

—Այս ըոպէլս գան ինձ մօտ Վլատ ու Նրբօկ . . . Լուսաբացին ճանապարհ պէտք է ընկնենք, բարձրաձայն հրամայեց նա սանդուխքները վրայ սպասող ծառային:

Գալիան դողաց: Վլատ և Նրբօկ իր հօր բազէակիքներն էին և գագանի նման կիստաղի . . . Այս, ինչ է ուզում անել, մտածում էր Գալիան և սպասում էր որ Օքսանան քնի: Օքսանան էլ թարսի պէս չէր քնում, այս կողքից այն կողքն էր շուռ գալիս, տնքտնքում էր, վեր էր կենում, մօտենում էր

ծածկելու Գալիային, որ շարունակ դողում էր: Վերջուպէս խռւմիցը ձգեց:

—Այժմ ժամանակն է, ասաց ինքն իրան աղջկին ու տեղիցը վեր կացաւ: Միտքը շիթթում էր:

—Լուսաբացին . . . Ի՞նչ անեմ, ի՞նչպէս անեմ: Գուրբը թաց է, անձրև ու քամի... Բայց հարկաւոր է, պէտք է . . . Ողջումաքիւրս, ծերունի պապիս, դուք՝ իմ հարազատներ, իմ սիրելիներ, եթէ իմանայիք թէ ինչ վտանգ է սպառնում ձեզ... Տէր Աստուած, սիրտ տուր ինձ, ոյժ տուր ինձ ազատել նրանց, Գու հօ ամեն բան կորոզ ես անել:

Նա շուտով հագնեց, ինչպէս սուեր ծածուկ դուրս եկաւ տան-ետեւի գաւիթը. շներն ուզում էին հաչել, բայց ճանաչելով Գալիային, մըմուալով յետ դնացին: Քամի էր, մանր անձրևը մաղմղում էր, նրա ոտերը ցեխի մէջ կորչում էին . . .

Յտեւի պատշգամբի տակ երեք թամբած ձի կանգնած էին. ձիապանը երեւի գոմն էր գնացել:

—Այ, ինչ լաւ կըլինի, եթէ ձիով գնամ,—մտածեց Գալիան — կարելի է մինչև լճի մօտ քշել, իսկ այնտեղից նաւակով... Բայց այստեղ գլխի կընկնին . . . Ի՞նչ, մի և նոյն է, շատ հարկաւոր է թէ կիմանան, ինչ ուզում է թող լինի . . .

Ձիու սանձը արագութեամբ ձգեց, դարձրեց ձին դէպի ցանկապատը, քաջ տղամարդի պէս ցատկեց թամբի մէջ տեղը, ասպանդակները խիեց ձիու կողքին և ինչպէս նետ սլացաւ դէպի դաշտ . . . Ձիու սմբակները միակերպ չմփում էին կախուղ ցեխի մէջ. մթութեան մէջ նշմարում էին ծանօթ տնակները, խճիթներն ու ճանապարհը:

VII.

Երբ Գալիան հասաւ խրճթին, ծերունին ու աղջիկը դեռ քնած էին:

— Գալիս, հոգեակս, այս ժամանակ . . . բացականչեց Աննան, — այդ ի՞նչ է քո երեսիդ հայր. ի՞նչ է սպասուհի . . .

— Փախէ՛ք, փախէ՛ք շուտով, խեղդւելով ասաց Գալիան. ազատեցէ՛ք, հայրս իր մարդկանցով գալիս է այստեղ, իմ դայեակս ձեր հետքը պահել է: Շուտ, շուտ... և նա թուրացած ընկաւ թախտի վրայ:

— Ապա դ՞ու ինչ ես անելու, տարակուսած հարցրեց Աննան. նա իսկոյն հասկացել էր ամեն բան և նրա սիրտը ցաւից ճընշուում էր:

— Մի մտածիր, ինձ համար դու մի մտածիր, քոյրս, սիրելիս, դու հայր ունիս, նրան պահպանիր. փախէ՛ք, քանի ժամանակ կայ . . .

— Գու էլ փախիր մեզ հետ . . .

— Ո՛չ, Բօսլաւի աղջիկը չի փախչիլ իր հօր բարկութիւնից, աւելի լաւ է մեռնել . . .

Աղջիկը ուղղւեց, նրա շրթունքները սեղմուում էին ու աչքերը կրակի պէս փայլում:

Մի քանի րոպէից յետոյ հայր ու աղջիկ պատրասուեցին փախչելու, ծերունին օրհնեց Գալիային, Աննան կախւել էր նրա վզից ու չէր կարողանում բաժանուել:

Գալիան նրան շտապեցնում էր.

— Աննա, հոգեակս, սիրելիս, եթէ ինձ սիրում ես, շուտ արա, ինձ մի տանջիր . . . Նա իր ձեռքով նրան հեռացրեց

իրանից ու կիսամեռ դրուժեան մէջ յանձնեց հօրը, երկուսը միասին աներևութացան անտառի խորքում: Գալիան երեսը խաչակնքեց ու ազատ շունչ քաշեց:

— Իսկ ես — ակամայ մտածեց նա — էլ կրտսեմի մ նրանց...

Ո՛չ, իմ օրերս համարւած են, բայց կարելի է և ըրպէնքերս...

Գալիան նստեց թախտի վրայ, կռթնեց ձեռքերին ու սպասեց: Երկու ժամ անցաւ: Հեռւից լսեց ոտնաձայն, որ քանի դնաց այնքան մօտեցաւ, վերջապէս լսեց աղմուկ...

— Գալիս են, — մտածեց Գալիան ու թախտից իջաւ: Գուռը ձեծեցին. լսեց Բօսլաւի հզօր ձայնը.

— Է՛յ, դուռը բացէ՛ք:

Ներս մտաւ Բօսլաւը, նրա ետևից Լիւս և Նըրօկ, յետոյ Օքսանան: Ամենքը մնացին քար կտրած:

— Գալիա, աղջիկս, այս ի՞նչ է նշանակում, — որոտաց Բօսլաւը և նրա յօնքերը կիտեցին:

— Մի բարկանայր, հայր, հաստատ և պարզ խօսեց աղջիկը, — արն, ինչ ուզում ես. ես միայն ազատել եմ իմ բարեկամներին և դուք էլ նրանց ետևից չէ՛ք հասնիլ. . . Ուզում ես իմ գլուխս կտրել տուր, ուզում ես տանջիր, միայն իմացիր,

— Ես հոգով ու իմ բոլոր մտածմունքներով քրեատոնեայ եմ. դու իմ հոգու տէրը չես, թէև իմ հայրս ես . . .

— Շնորհակալ եմ, աղջիկս, լաւ ծիծաղեցիր դու քո հօր ու պապերիդ հաւատի վրայ. . . առանց իմ կամքը հարցնելու, դու փախար տնից, որ իմ թշնամիներես ազատես. — վնհ, այս ի՞նչ բան է. սրանից աւելի ի՞նչ խայտառակութիւն կըլինի իմ սպիտակ մազերես համար: Ել այսուհետև դու իմ աղջիկը չես. էլ չեմ ուզում քո ամօթահար երեսը տեսնել: Պատրասուելը

գլխատուելու, իսկ առայժմ կրելակեմ քեզ ասարանքում, էլ չենք տեսնել քեզ հետ:

Սարուեց Գալիան, աչքերը մթնեց, Օքսանան ճչաց, գրբկեց իր անճման սանիկին և բազէակիքներէ հետ դուրս տալու նրան խըճթից:

VIII.

Գառն արտասուքով ողորում էր Օքսանան իր անկողինը: Գալիան նայեց, նայեց և խղճաց իր դայեակին:

— Բաւական է, մայրիկ, լաց մի լինիր, միւնոյն է. եթէ դու հօրս չասէիր, ուրիշներն էին ասելու, ես դարձեալ չքալտի կարողանայի նրա բարկութիւնից ազատուել:

— Իմ աչքի լոյս, չեմ իմացել, չեմ հասկացել. հէնց կարծեցի, թէ քեզ համար լաւ բան եմ անում. խելքս չըկտրեց թէ քո հայրդ, այդ կատաղի գագանը իր հարագատ որդուն չի խնայի . . .

— Լսիր մայրիկ, շոյեց նրան Գալիան, ես երկար չեմ ապրելու: Աւսէնի տօնին երկու օր է մնացել, զխտեմ, որ ինձ նրան կըզոհեն... կարելի է դեռ աւելի շուտ . . . վերջին անգամ ինձ ուրախացրու, ինչ որ խնդրեմ, կատարիր . . .

— Ասա, հոգեակս, ամեն բան կանեմ քեզ համար . . .

— Իմացիր, տես նրանց ի՞նչ է պատահել. արդեօք կարողացան թաղուել, թէ չէ. կենդանի են, թէ չէ. հասցրու նրանց իմ վերջին խաբարս:

— Այն բարբարոսները, այն կախարդները, այն որ քեզ

կախարդեցին ու կորցրին իմ անճման երեսայլս: Թող վիթեն նրանց սկիռները, գրողը տանի նրանց:

— Բաւական է, մայրիկ, նրանք բարբարոսներ չեն, ոչ էլ կախարդներ. նրանք բարի մարդիկ են. եթէ ինձ սիրում ես, նրանց մի անիծիր. մտածիր, որ ես քեզ հետ անց եմ կացնում իմ կեանքիս վերջին օրերը . . .

— Թող քո ասածը լինի, հոգեակս, թէև նրանք ինձ համար ասելի են, բայց չեմ կարող ես քո խաթրդ կտրել: Կըզտնեմ նրանց—անպիտաններին, ամեն բան կըմանամ, ինչ որ դու ուզում ես իմանալ, քեզանից խաբար կըհասցնեմ այդ չարագործներին . . .

Գալիան կենդանացաւ և կարծես թէ ուրախացաւ: Նա շուտով իր շապիկց մի կտոր քաթան կտրեց, նրա վրայ մի քանի տող բան գրեց վայտի կտորով, որ նա թաթախում էր սրւակի միջի մութ հեղուկով: Հազիւ արշալոյսը ցոլաց, Օքսանան արդէն կատուի պէս կուչ-կուչ անելով անտառի միջով գնում էր, նայում էր կաճաններին, շուտ-շուտ չետ էր նայում. նա գիտէր արդէն, որ ամեն կողմ ձիաւորներ են ուղարկած քրիստոնեաներին ինտրելու և դեռ նրանցից ոչ մինը չէր գտել նրանց հետքը: Նա անցաւ բոլոր կաճանները, կանգնեց թաւուտի մէջ, չորս կողմը նայեց, կարծես մի բան եկաւ խելքին, ծուեց ուղիղ դէպի աջ և գրեթէ վազում էր մարգագետնի ճահճային հողաքուէճների ու առւակների վրայով . . .

— Ինչպէս խելքս չըկտրեց առաջուց, մըթմըթում էր նա ինքն իրան—ալաւաւել եմ, լիշողութիւնս էլ խանգարուել է:

Խիտ անտառում, ճահիճներին միւս սիւնի բարձրանում էին մի շարք ցած տխրատեսիլ բլուրներ. մի կողմից դրանք

իջնում էին դէպի հովիտը թեք լանջերով, միւս կողմից դեք կտրւածքով կախում էին անդունդի վրայ, որի մէջ վշլշում էր սրընթաց, կապտադոյն առւակը: Այրտեղ Գիտի անց քըն էր, կախարդական աշխարհ, որտեղ—ինչպէս հաւատում էր ժողովուրդը—ապրում էին հիւրիններ և մարդագայլեր: Գիւղի անցքի հէնց մէջտեղը երևում էր մի նեղ դառվւայր ճանապարհ: Օքսանան համարձակ սողաց այդ անցքով, բռնելով ծառերի ճիւղերից ու բներից: Ներքեում նա լուռ դիտեց չորս կողմը, խոնաւ կաւի վրայ ոտքի հետքեր նկատեց. կրացաւ, մի ըստէ լուռ դիտեց հետքերը և արագ գնաց դէպի այն կողմը: Կէս ժամից յետոյ նա արդէն կանգնած էր ցածլիկ քարայրի առաջ, որ աւելի նմանում էր կախւած քարաժայռի մէջ քանդած փոսի: Մուտքը ճարտարութիւնով ծածկւած էր վերևից կախւած թիով և մամուռով, բայց Օքսանայի սուր աչքերից չըթագնւեց և նա սողալով ներս մտաւ այդ նեղ ծակը: Փոքրիկ, կէս խաւար խուցի մէջ կանթեղի թոյլ լոյսի առաջ նստած էին Անդրէն ու Աննան:

Անդրէն կրացած էր գրքի վրայ, իսկ Աննան կռթնել էր արմունկի վրայ ու մտածմունքի մէջ ընկած նայում էր առկայծող լոյսին:

Օքսանային նկատելով նրանք երկուսն էլ վեր թռան:

—Մը վախենաք, ասաց նա, թէև դուք մեզ թշնամի էք, բայց ես վրէժխնդրութիւնով չեմ եկել ձեզ մօտ. ինձ ուղարկել է իմ Գալիան, իմ թշուաւ երեխաս: Ահա այս էլ ձեզ նամակ նրանից:

Աննան շտապով խլեց քաթանի կտորը, աչքի անցրեց նրան և բացականչեց.

—Հայրիկ, հայրիկ, իմ Գալիային ուզում են գլխատել. . .

—Անդրէն սարսեց: Ինչպէս կայծակ անցաւ նրա գլխից այն միտքը, թէ ինքն է մեղաւոր Գալիայի մահւան մէջ, որ չըկարողացաւ նրան պահպանել, ինքը փախաւ վտանգից՝ միայն իրան համար մտածելով . . .

Տեղից վեր կացաւ, բայց կրկին պինդ վայր ընկաւ փայտի կոճղի վրայ, որի վրայ նստած էր:

Հարց ու փորձ արին Օքսանային. նա էլ անմխմթար արտասուքներով պատմեց ամեն բան: Աննան էլ աւելի սպրտանեց, նրա աչքերը մի տեսակ մեծ մեծ բացւեցին, կարծես թէ նա իր աչքերի առաջ մի սարսափելի բան էր տեսնում . . .

—Հայր, ես չեմ կարող նրան այդպէս թողնել—ասաց նա կամաց, բայց հաստատ,—օրհնիր ինձ, հայր, ես կըգնամ նրա մօտ, կըմեռնեմ նրա հետ . . .

Անդրէն լռեց, յետոյ բերանը բաց անելով կարծես մի բան էր ուզում ասել. բայց ինչ որ նա զգում էր, խօսքերով չէր կարելի ասել. նա լուռ ծունկ չօքելով սկսեց ջերմ աղօթել:

Օքսանան այդ ըստէին մոռացաւ, որ իր առջև քրիստոնեաներ էին, որոնց նա մի քանի ժամ առաջ անխճում էր. նա մի բան էր տեսնում՝ որ այդ գունաթափ աղջիկը ուզում էր գնալ սարսափելի, անխուսափելի մահւան առաջ: Խեղճը եկաւ:

—Գաղարկը, աղջիկ, ասում էր նա Աննային: Ինչո՞ւ ես գնում մահւան դէմ. քեզ հայր ունիս, ինչպէս կըթողնես նրան:

Աննան հառաչեց.

—Թող ինձ գլխատեն Գալիայի հետ միասին. մեր հաւատը մեզ սովորեցնում է չըվախենալ մահից. իսկ եթէ Գալիան ինձ հետ միասին լինի, նրա ցաւը կըթեթեւանայ:

Օքսանան նրան լսում էր և հիանում:

—Մերունի, ասաց նա Անդրէին, միթէ դու այս թշաւին կըթողնես որ գնայ մահաւան հանդէպ:

—Այո՛, կըթողնեմ, թող անէ այնպէս, ինչպէս իրան սիրաւը իրան ասում է. մենք մեղաւոր ենք որ չբարաշտպանեցինք Գալիլային. մենք փախանք, խնայեցինք մեզ, իսկ նրա մասին՝ մեր հոգեակի մասին չըմտածեցինք . . . Գնա՛, աղջիկս, թող Աստուած քեզ օրհնէ. գնա նրան քաջաւերիւր վշտի ժամանակ ու մեռիւր ճշմարիտ հաւաստի համար . . .

Նրա ձայնը դողաց, նա օրհնեց Աննային, և երկար, երկար նրան պահեց իր գրկում:

—Ներիւր, հայր, ասաց աղջիկը հանդարտ:

—Գնա, որդեակի, երևում է, որ Աստուած ուզում է մեզ փորձել, գնա և փառաւորիւր նրա անունը . . .

Օքսանան չըզկմացաւ, նա սաստիկ խղճաց այդ մարդկանց:

—Ի՞նչ էք անում, գժե՞լ էք. այդ տեսնած բան է: Գիտե՛ս, ծերունի, լիւր, ախր նրանք չեն խնայի աղջկանդ: Երբ Գալիլային չըգթացին, դրան կըսպանեն ու կըսպանեն, կայրեն, այնպէս որ դրա մի ոսկորը չի մնալ . . .

—Մեծ և հզօր է մեր Աստուածը: Եթէ նա չըկամենայ, դրա գլխից մի մագ էլ չի պակասիլ, ըսկ եթէ դրան վիճակւած է մեռնել—սուրբ է նրա կամքը:

Հայր ու աղջիկ կրկին փաթաթւեցան միմեանց, աղջիկը հօրը գլուխ տւեց մինչև գետին և դուրս եկաւ Օքսանայի ետևից . . .

Չընայելով որ դեռ վաղ առաւօտ էր, իշխանի ընդարձակ գաւթում ամենքը ոտի վրայ էին արդէն. հաստաւոր բազակիբը հրամաններ էր տալիս մանկաւիկներին, ձիապանները ձիեր էին պատրաստում, խոհարարները թըխթըխկացնում էին խոհանոցում, լսում էր ընտանի թռչուններէ ճչոցը, որոնց երևի մորթում էին, գաւթի միջից տանում էին ահագին սրբազան խոզը, որ սարսափելի կերպով ճղճղում էր . . .

Օքսանան և Աննան ներս մտան սայլադռնով:

—Այսօր շատ վաղ են վեր կացել ամենքն էլ, երևում է, որ մեր ծերուկը որսի է գնալու, ասաց Օքսանան: Աննան վախվախելով նայեց չորս կողմը, նա երբէք այդքան ժողովուրդ չէր տեսած . . .

Նրանց պատահեց մի ձիապան:

—Այդ ո՞ւր էք ուզում գնալ, հարցրեց Օքսանան նրա կողքից անցնելիս:

—Որսի, ծոյլ ծոյլ պատասխանեց նա,—հրամայւած է, որ գլխատութիւնից յետոյ իսկոյն ամենքը հաւաքւած պատրաստ լինին:

Օքսանան կանգնեց կէս ճանապարհի վրայ և իսկոյն երեսը դարձրեց դէպի ձիապանը:

—Ի՞նչ գլխատութիւն, ի՞նչ ես ասում:

—Ո՞րն է թէ ինչ, չե՛ս իմանում ինչ է. այսօր քո իշխանուհի օրիւրդին տարան . . . մի ժամ կըլինի որ զնացել են: Երկու կանայքն էլ ճչացին:

—Ո՞ր կողմը գնացին, սրտեղ է գլխատուժիւնը շտապով, հարցնում էր Օքսանան գնալով:

—Լճի ափին, Պերունի կաղնու տակ . . .

Օքսանան և Աննան վազելով դուրս եկան: Ձիապանը նայեց նրանց ետևից, ծոյլ ծոյլ յորանջեց ու գնաց դէպև ձիերը:

—Վայ, բալաս, վայ իմ աննման երեխայ, շունչը կտրելով ասում էր Օքսանան.—Կըսպանեն աղանեակիս. ես էլ չեմ տեսնի նրա պայծառ աչքերը, էլ չեմ լսի նրա զիւ ձայնը . . . Ախ, սիրտս գնում է . . .

Աննան վազում էր նրա ետևից ու երեսը խաչախնքելով աղօթք էր մըմնջում: Մեծ լճի ափին, այն լճի, որը մօտ մի քանի օր առաջ տեսնում էին երկու բարեկամուհիները, բազմաձիւղ, հարիւրամեայ կաղնու տակ պատրաստած էր գլխատուժեան տեղը: Ժողովուրդը քանի գնում աւելանում էր: Հրապարակի վրայ, ճիշտ կաղնու տակ կանդեցերած էր մի մեծ կոճղ և նրա վրայ դրած էր մի նոր փայլուն կացին:

—Բերում են, բերում են, լսեց ամբողջ մէջ:

Հեռուից լսեց երգի ձայն և ձիերի ոտերի դուրիւն: Ամենքի առջևից ձիով գալիս էր իշխանը, ոտից մինչև գլուխ սպիտակ շորում, սպիտակ արծաթազարդ ձիու վրայ. նրա ետևից, պատգարակի վրայ բերում էին Գալիային:

Գալիան նստած էր տխուր, գլուխը կախած, սպիտակ, հարթ շապիկը հագին: Պալատական աղջիկները գնում էին լուռ, վախեցած, տխուր յուսահատ երգը չէր յաջողում. ձայները շուտ շուտ ընդհատում էին հեկեկանքներով.—Գալիային ամենքը սիրում էին, նա ամենքի սիրտը գրաւել էր:

Բայուրը սպառնալից դէմք էր ստացել, նա կիսել էր

յօնքերը. երբ նա որոտալից ձայնով գոռաց. «Ճանապարհ բացէք», ամենքը սարսափեցին: Ամբողջ լեռ կացաւ: Գալիային իջեցրին պատգարակից. նա կոթեց կաղնի ծառին:

—Ո՞վ մեծը Պերուն, սկսեց Բայուրը և նրա ուժեղ ձայնը որոտաց խիտ անտառի մէջ, մեծ Պերուն, քեզ եմ մատուցանում այս գոհը. սրբիւր ինձ և իմ ընտանիքը, իմ ազգախաննելը և բարեկամներևս նախատինքից և անպատուութիւնից, հայհոյանքից և ծիծաղից . . . Վրէժ և անէծք նրանց գլխին, ով որ խոյեց ինձանից իմ աղջկան. թող որոտան նրանց գլխին կայծակ և շանթ, թող չըկարողանան նրանք ազատուել քո բարկութիւնից . . .

—Աղջիկս—դարձաւ Բայուրը Գալիային—հրաժարելի քո անմտութիւնից . . . նրա ձայնը դողաց.—Ինչը որ գու իմ միակ զաւակս ես... Գալիա, միթէ այգբան քարացել է քո սիրտը...

—Հայր, հայր, իմ թանգագին հայր, չէ՞ որ ես քեզ սիրում եմ:

—Հայրը ձեռքերով հեռացրեց նրան իրանից:

—Ուրեմն հրաժարելի մոլորութիւնիցդ, մոռացիւ նրանց, եղիւ իմ գուռիս:

—Ո՞չ, հայր, չեմ կարող. ով որ մի անգամ ճանաչել է լոյսը, միթէ կարող է ուրանալ նրան, ասաց տխուր օրհորդը:

Բայուրը գլուխը բարձրացրեց, նրա աչքերը փայլեցին, նա նշան տուաւ ծառաներին: Գալիայի ձեռքերից բռնեցին, Բայուրը վերցրեց կացինն ու լեռ ծալեց իր լայն զգեստի թևերը...

Չորս կողմը տիրեց մեռելային լուռութիւն . . . Յանկարծ օդի մէջ լսեց յուսահատ աղաղակ և երկու կանայք շնչա-

սպառ, գլուխները կորցրած պատուեցին ամբօրը և հասան գլխատման տեղը . . . Ամբօրը շուկ հանեց: Բօսլաւը կանգ առաւ, Օքսանան և Աննան վազեցին Գալիայի մօտ. ծառաները ակամայ չեա քաշեցին:

— Գալիա, հօգիտ, դու նշը ես, ուրախ ուրախ մըմնջաց Աննան, Բօսլաւը դիմեց դայեակին խստութեամբ.

— Օքսանա, այդ ի՞նչ է քո արածդ: Աննան թողեց Գալիային և իր մեծ մեծ կապոյտ աչքերը ձգեց իշխանի աչքերին. նա գլուխը բարձրացրեց, աներկիւզ նայած քով դիտեց ամբօրը, մօտեցաւ իշխանին ու հաստատ ձայնով ասաց.

— Իշխան, ես եմ այն քրիստոնեայ աղջիկը, որ Գալիային դարձրի մեր հաւատին: Յիժէ ձեռ օրէնքով Գալիան արժանի է գլխատուութեան, այն ժամանակ բոլոր մեղն իմօ է . . . Ինձ գլխատիր, եթէ դու այդպէս ծարաւի ես քրիստոնէի արեան, բայց նրան մի կորցնիր . . . Տեսնում ես, իշխան,— ազաչում էր նա ծունկ չօքած,— ես ինքս եմ եկել քեզ մօտ, ես չեմ վախեցում մահաւանից, քեզանից միայն մի գլխուլիւն եմ խնդրում, մի սպանիր քո գուտարը:

Աննայի խաղաղ ու քնքուշ ձայնը, նրա գունաթափ կէսմանկական երեսը, նրա մեծ մեծ կապոյտ աչքերը այնպէս ազդեցին Բօսլաւի վրայ, որ նա ակամայ գլուխը խոնարհեց: Մի ինչ որ հեռաւոր անցեալ եկաւ նրա աչքի առաջ. այդ սլաղատող մանուկի ձայնից, Բօսլաւը չէր հասկանում, թէ արդեօք այդ իրան խաղաղ մանկական օրերն են, սիրող մօր գգամնքն է, թէ վաղուց մեռած սիրելի կնոջ ձայնն է . . . Հարեց նրա սիրտը, գլուխը խոնարհւեց հզօր կուրծքի վրայ, ձեռքը ցնցեց, կայցինը վայր ընկաւ:

Գալիան այդ ըստէն խելքը գլուխը ժողովեց, նա իր մեծ մեծ սև աչքերը դարմացած ու սարսափած չուէ էր Աննայի վրայ:

— Աննա, ինչո՞ւ ես դու քեզ կորցնում, ի՞նչ կասի հայրդ:

— Հայրս ինձ օրհնել է, Գալիա, նա գիտէ որ ես եկել եմ մեռնելու մեր հաւատի համար, ճշմարիտ Աստուծոյ փառքի համար:

Բօսլաւը երեսը շրջեց: Նա մտածում էր ինքն իրան.

«Այնտեղ, հեռու անտառում, մի հայր օրհնում է իր աղջկան և ուղարկում մահաւան հանդէպ և ահա նա ինքը եկել է և խնդրում է որ իրան գլխատեն, ներեն Գալիային, ինքն ուզում է մեռնել իր հաւատի համար . . . Իսկ ես . . . ո՞չ, իմ ձեռս չի բարձրանալ իմ հարազատ աղջկայ վրայ: Թող ինչ լինելու է, լինի»:

— Քաջ կտրիճքեր, գիմեց նա իր զինակիցներին, բարև մարդիկ, ի՞նչ կասէք, ի՞նչ խորհուրդ կրտաք: Խելքս բան չի կարում. ինչպէս երևում է ձերուլիւնից միտքս թուլացել է:

— Ներքը դրանց,— գոռաց ամբօրը միաձայն:— Ներքը, իշխան, մի գլխատիր:

Իշխանը մի քիչ մնաց մտածմունքի մէջ. ձեռքը թափ տուաւ ու ասաց.

— Թող սպրեւն, և դէն շարտեց կայցինը, ցատկեց ձիու վրայ և սրացաւ անտառից դուրս . . . . .

Այն ժամանակից շատ տարի է անցել:

Բայուր և ևր աղջիկը վաղուց արդէն հանգստացել էին հողի տակ. իշխանն գերեզմանի վրայ բարձրացել էր թումբ, իսկ Գալիայի վրայ կանգնած էր խաչ. ժողովուրդն մէջ երկար ժամանակ մնաց բարև իշխանուհու՝ Գալիայի լիշատակը, որ ևր ամբողջ կեսնքը նւիրել էր որբերի, թույլերի, աղքատներն ու հաշմանդամներն օգնելուն . . . Կեռ երկար, շատ երկար ժամանակ թէ քրիստոնեայ, թէ կռապաշտ, հարուստ թէ աղքատ գնում էին այդ իշխանական գերեզմանը համբուրելու, որ գտնուում էր խիտ անտառում, լճի ափին, բազմաձիւզ կաղնու տակ . . .

- 35. Գալիայ, Դարզմ՝ Ս. Հախոռմեան: — 10
- 36. Ադա-Մահմեդ Եանը Եռաշուրթարգ. Հ. Ա-
նարնիւան — — — — 2
- 37. Բաֆֆի միւր աշայես միւր աշնակու — 1 —

Օրացոյցներ 1891 թվականի.

	Ու. Կ.
38. Ժոցի — — — — —	5
39. Նոյնը ընտիր Թոյթի վրայ — — — —	20
40. Գրայանի պատկերագարդ — — — —	15
41. Նոյնը ընտիր Թոյթի վրայ — — — —	50
42. Մեծադիր դատկերագարդ սեղանի լիակա- տար շատ կարեւոր տեղեկութիւններով	30
43. Նոյնը ընտիր Թոյթի վրայ — — — —	1
44. Կանանց համար յատկապես, կարեւոր յա- ւերամներով Կանանց Ընկ. Կանոնադրու- թիւններ ևւ այլն — — — —	40
45. Նոյնը ընտիր Թոյթի վրայ — — — —	1
46. Պատի—նստաւածական — — — —	50
47. Պատի—տախակ օրացոյց Երդր նրատարակութիւններից մի-մի օրնսակ զնորը ձանապարհաւածախս չի վճարոււմ.	

ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

- 48. Պարոյր Հայկազն ևւ Մովսէս Խորեանցի — 50
- 49. Ս. Սահակ ևւ Մեարովր — — — — 50
- 50. Չմեռ (օշիգրաֆիս) — — — — 50
- 51. Մոգերի երկրպագութ. — — — — 3 —
- 52. Արշարոյս — — — — 3 —
- 53. Յիսուս Խաչակիր — — — — 3 —

„Աղբիւրի“ ևւ „Տարագի“ բաժա-
նորդները ձանապարհաւածախս չեն վը
մարում:

ԳԻՆԸ 10 Կ.

‘Գրմել’ Тифлисы. Контора Ред. “Агбюръ.”

533

0004687

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0004687

